

Проект

Без табигатъ дуслары

Төзедә :Сафиуллина Хамдия Мухаметкамиловна
Вспитатаель МБДОУ «Высокогорский детский сад
«Бэлэкэч»
комбинированного вида» Высокогорского
муниципального района Республики Татарстан»

Табигать ул-
гүзәллек,
могжиза, тылсым!
Р.Миннуллин

Табигать - туган
йортыбыз. Табигать
кочагында яшәү, аны күрөп
тору, аның белән сөйләшү -
бәхет
Табигать ул – безнең әйләнә –
тирәбез. Кояш, болыт, су, таш,
үсемлекләр, хайваннар –
барысы да безне чолгап алган
тирәлек – табигать дин атала.

Һәр жир йөзөндә гомер иткән кеше үзенә кирәкле
эйберләргә табигатьтән ала. Кеше иген, яшелчә,
жиләк – жимеш үстерә, терлек, кош – корт
үрчетә. Үзенә яшәү өчен уңайлы шартлар
тудыра. Елга – күлләрдән балык тота,
урманнардагы жиләк – жимешен, агачын
файдалана. Табигатьбез аллы – гөлле
чәчәкләргә күмелеп утыручы болын – кырлары,
чишмәләрдән челтерәп аккан саф, чиста
сулары, көмештәй саф сулы күлләре, кечкенә
генә инештән башлап, зур елгага таба
ыргылучы елгачыклары белән бай.
Табигать – ул безне яшәтүче дә, терелтүче дә,
дөньяны танырга өйрәтүче дә. Без табигатьнең
һәр ел фасылына сокланып, саклап, кадерләп,
яшеллеккә һәм матур чәчәкләргә күмеп, зыян
китермичә үз туган йортыбыз итеп кадерләп
яшәтергә тиешбез. Табигать матурлыгы – ул
безнең матурлык.

■ *Безнең күп кенә
шагыйрьләребез табигатъ
турында шагыйрьләр иҗәт
иткәннәр*

- Бөек татар шагыйре Г.Тукай 1886нчы елның 26 нчы апрелендә Арча районы Кушлавич авылында туа. Габдуллага 5 ай булганда әтисе үлә.Әнисе кияүгә чыга. Габдулла әбидә яши. 4 яшендә әнисе үлә. Г.Тукай ытим кала.Ул бабасында Өчиле авылында яши башлый. Ачлык килә.Габдулланы Казанга жибәрәләр. Аннары ул Өчиледә, Кырлайда яши. Шунда Г. Тукай укый башлый.
- 10 яшендә ул Уральск шәһәренә китә.Мәдәсәдә, аннан соң рус мәктәбендә укый. Күп журнал, газеталарда корректор булып эшли. Габдулла Тукай өлкәннәр һәм кечкенәләр өчен күп шигырьләр, әкиятләр яза.
- Габдулла озак авырый. 27 яшендә вафат була.

- Г.Тукайның :”Биек тауның башында”,”Туган авыл”, “Ай һәм кояш”,”Чыршы”, “Ак бабай”,”Буран”, “Бала белән күбөләк”, һәм башка күп кенә шигырьләре балаларны гажәеп серле табигать дөньясына алып керә, матурлык дөньясын тоярга,балаларда гүзәллеккә омтылыш хисе уята. Шулай ук аның шигырьләрендә кешелеклелек,тере табигатьнең жан ияләренә мәрхәмәтлелек хисе белән сугарылганнар.

- Татар халкының бөөк улы, герой шагыйрь Муса Жәлил (Муса Мостафа улы Жәлилов) 1906 елның 15 февралендә элекке Оренбург губернасы (хәзерге Оренбург өлкәсе Шарлык районы) Мостафа авылында крестьян гаиләсендә алтынчы бала бу дөнъяга килә. 1913 елда Мусаның әтисе Мостафа абзый, ишле гаиләсен ияртеп, Оренбург шәһәренә күчә һәм вак-төяк сату эшләре белән шөгыльләнә башлый. 1918 елны ул туган авылына кире кайта һәм бер елдан шунда вафат була.

- Муса туып-үскән авыл янында гажәеп матур урман жәелеп киткән. Кечкенә Муса анда һәрвакыт күке тавышын тыңларга яраткан. Күкенең моңлы тавышы хәтерендә калып, аңа «Күке» шигырен ижат итәргә ярдәм иткән. Аның “Буран”, “Көз житге” шигырьләрендә табигатьтәге һәрбер үзгәрешне, һәр матурлыкны күргән шагыйребез.

МУСА ЖӘЛИЛ
КЫЗЫЛ РОМАШКА

- Татарстанның халык шагыйре Роберт Мөгаллим улы Миңнуллин 1948 елның 1 августында Башкортстанның Илеш районындагы Нәжәде авылында туа. Бер елдан соң аларның гаиләсе Кыпчак авылына күчеп килә. Әтисе Мөгаллим анда берничә ел эшләгәннән соң үзенә туган авылы Шәмметкә кайтып төпләнә. Булачак шагыйрьнең балачагы, үсмер еллары Сөн буена урнашкан, Татарстанның Актаныш районына терәлеп кенә торган шул гүзәл авылда уза. Шунда башлангыч мәктәптә укый. Бишенче класстан алып Аккүз авылындагы сигезеллык мәктәпкә йөрәп укый. Мәктәпне тәмамлаганнан соң Уфага барып сәүдә-кулинария училищесына укырга керә. Берничә айдан туган авылына кайтып китапханәдә, аннары колхозда эшли. Икенче елны район үзәгендә - Югары Яркәй мәктәбендә укып ала. Урта мәктәпне Карабаш авылында тәмамлый. Р Миннуллинның да табигать матурлыгын үзенә шигырьләрендә сурәтли: “Кайтыгыз, кошкайлар”. “Урманда”

- Резеда Валиева. 1930елның 1нче маенда Башкортстанда авылда укытучылар гаиләсендә туа. Казан дәүләт университетын тәмамлый. 30 елдан артык Татар китап нәшриятында балалар әдәбияты бүлегә мөхәррире булып эшли. Бүгенгә көндә аның 40тан артык шигырьләр, поэмалар, әкиятләр, табышмаклар жыентыгы бар. Аның ижатында табигатькә, туган якка мөхәббәт, саф хисләр -” Көз”. Яңгыр яу!” шигырьләрендә аеруча чагыла.

■ Г.Тукайның “Ак бабай” шигыре

- Миңа Г.Тукайның “Ак бабай” шигыре аеруча охшады. Мин узем кыш көне тугангамы ,мин кышкы табигатьне аеруча яратам. Бу шигырьдә дә кыш, кыш көне була торган иң зур, балалар чын күңелдән шатланып көтеп ала торган бәйрәм турында. Ә бәйрәмнең төп кунагы,балаларга шатлык таратучы Ак бабай- Кыш бабай.Әйе, Габдулла Тукай ижаты - серле бакча кебек, могжизалы ил. Ул үзенә чакырып тора. Аның әсәрләре шулкадәр кызыклы, мавыктыргыч, хәтта аерылып булмый, укыган саен укыйсы килеп тора. Аның ижаты чынлап та - мәңгелек. Тукай татар милләте, татар халкы күңелендә бүген дә яши һәм яшәячәк! Аның ижаты беркайчан да онытылмас, чөнки ул - бөек шагыйрь!

Табигатъне саклагыз!

■ Табигатъгә
хайваннар
күптөрле.

Кызганыч, алар
хәзер бик аз. Кызыл
китапка
кертелгәннәре күп.
Аерым тыюлыклар
бар. Бу тыюлыклар
аеруча кондызлары
белән танылган һ.б

Табигатьне саклагыз!

Кошлар.

Урманнарыбызда
кошлар да күп. Алар
табигатьне бизиләр,
безне матур тавышлары
белән шатландырлар.

Шуңа күрә аларны
сакларга һәм аларга
ярдәм итәргә кирәк һ.б.

Табигатыне саклагыз!

Үсемлекләр. Татарстан табигате үсемлекләргә дә бай. Калын урманнар да, тигез далалар да бар анда. Урманнарда төрле агачлар үсә. Алар арасында наратлар, имәннәр, каеннар, юкәләр. Дару үләннәре бик файдалы һ.б.

Сынамышлар

- Каз килсә,...(яз житә).
  - Иртә күк күкрәсә,..(ел яңгырлы булыр).
  - Мартта яуган кар...(бакча жимешенә бик ярар).
  - Каен суы күп акса,..(жәй яңгырлы булыр).
  - Төтен жиргә төшсә,..(кышын кар явар).
  - Апрель ае жылы булса,...(май салкын,ңилле булыр).
  - Карга килсә,..(кар китәр).
  - Яңгыр буласы булса,..(кырмыскалар ояларына таба йөгерешер).
  - Кура жиләге күп булса,...(киләсе елга арыш уңар).
  - Суган кабыгы калын булса,...(кыш салкын була).

Табышмаклар

- “Ак ашьяулык таптым, жир өстенә яптым”
(Кар)
- Исе юк, төсе юк, аннан башка тормыш юк.
(Су)
- Яз килсә, киенә, көз килсә, чишенә. (Жир)
- Иртә килә, кич кайта. (Кояш)
- “Күктән килде, жиргә инде” (Болыт, яңгыр)

Табышмаклар

- **Иң кечкенә кошның исеме?**
(колибри. Авырлыгы 2 грамм, төклетура (шмель) зурлыгында, чәчәк нектарлары белән генә туена. Безнең илдә - кечкенә кош кәрлә тургай (королек) дип атала, елына 8 – 10 млн. бөжәкне юк итә).
- **Кайсы кошның теле иң озыны?** (Тукранның 15 см. житә)
- **Кайсы кош иң биектән оча?** (бөркет, 7 км, 2 км. биеклектән жирдәге йомранны күрә)
- **Иң зур кош?**(страус, 90 кг, биекlege 2м 70 см)
- **Ни очен күгәрченнәр электр чыбыгына кунмыйлар?**
(аякларында электр үткәrmәүче катлам юк)
- **Суқыр кеше дә таний торган үсемлек?** (кычыткан)
- **Нинди дару үләннәре салкын тиюдән дәвалый?** (үги ана яфрагы, бөтнек, мәтрүшкә һ.б.)
- **Һәр кыш саен болан нәрсәсен югалта?** (мөгезен)
- **Нәрсәнең колагы аякларында?** (чикерткәнең)

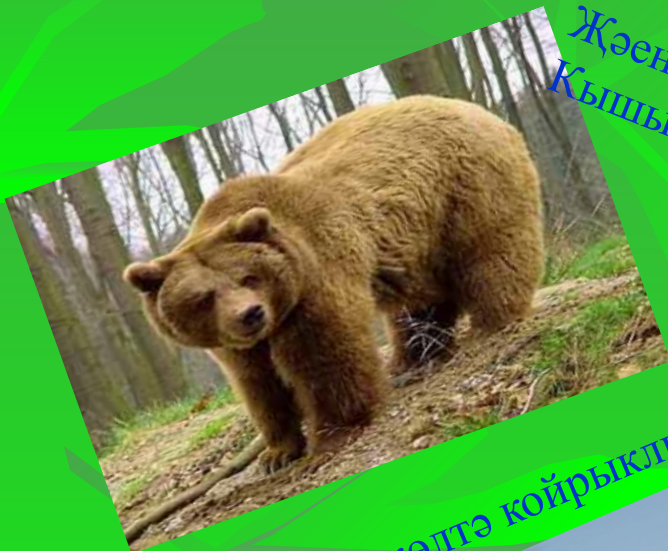
Кишер белән кәбестәне
Ул бик нык ярата,
Озын колагын тырпайтып,
Сикереп урманга кача.

Бер нәрсәне тегә
белми,
Энәләр тагып йөри.

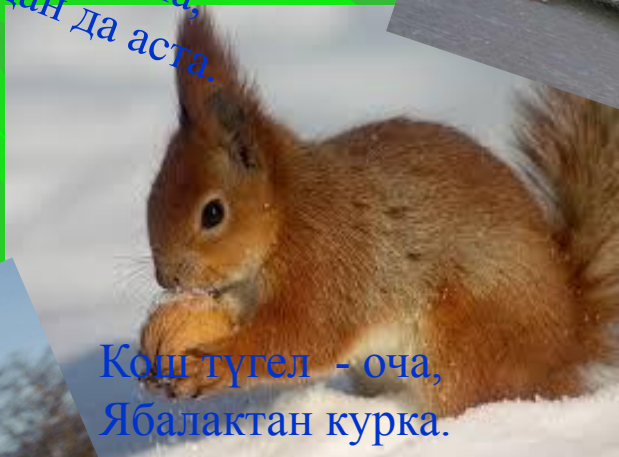

Жәен урманга патша,
Кышын кардан да аста.

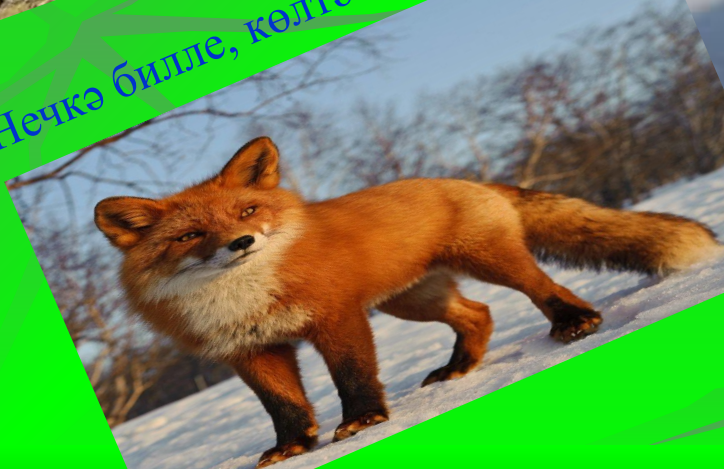
Нечкә билле, көлтә койрыклы.

Кош түгел - оча,
Ябалактан курка.

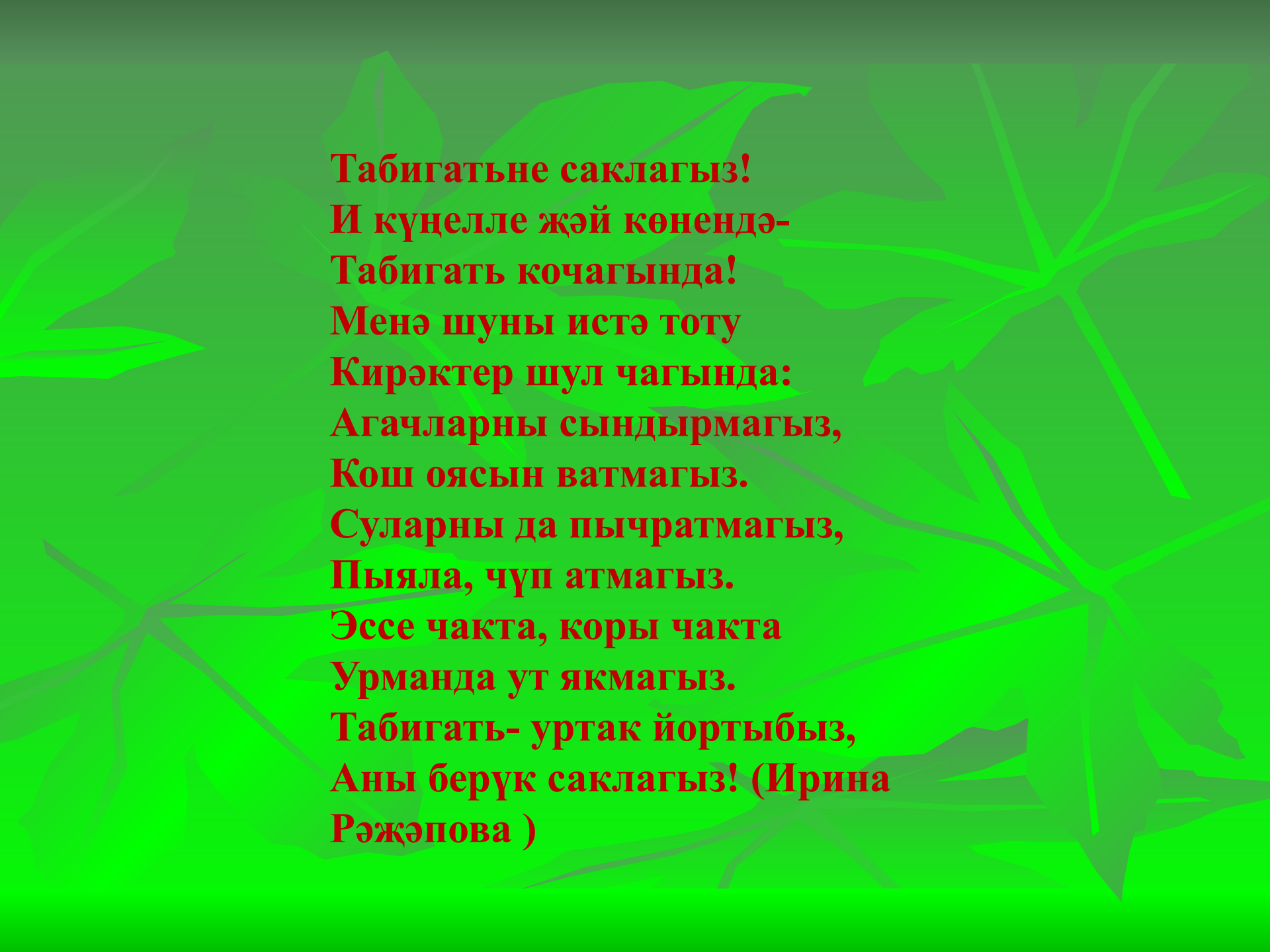

Сорыдыр төсө,
Үткендер теше.
Урманда йөри,
Бозаулар эзли.

Чикләвекне ярата,
Сызгырса урманны
яңгырата.

**Табигатьне саклагыз!
И күцелле жэй көнендә-
Табигать кочагында!
Менә шуны истә тоту
Кирәктер шул чагында:
Агачларны сындырмагыз,
Кош оясын ватмагыз.
Суларны да пычратмагыз,
Пыяла, чүп атмагыз.
Эссе чакта, коры чакта
Урманда ут якмагыз.
Табигать- уртак йортыбыз,
Аны берүк саклагыз! (Ирина
Рәжәпова)**

**Игътибарыгыз
өчен рәхмәт!**